Termeni cu conţinut problematic în lingvistica actuală

Rodica NAGY
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

Abstract: Regarded as „Keywords" in many studies of the present age, the terms *speech* and *text* do not actually represent linguistic forms for well-defined scientific concepts. Hence, some problems arise when determining the meaning of derivatives with the *meta*-prefix deriving from the two terms. This article assesses several points of view on the definition of the meta-text-discourse.
Keywords: *discourse analisys, textual linguistics, etimology, definition, meta-texte-discourse.*

1. Deveniţi „cuvinte-cheie" pentru numeroase studii din epoca actuală, termenii *discurs* şi *text* nu reprezintă în realitate forme lingvistice pentru noţiuni ştiinţifice foarte bine determinate în toate utilizările lor, deşi nu se poate afirma că nu au primit definiţii inteligibile în lucrări lexicografice cu caracter general sau special ori în lucrări de ştiinţa limbii, de logică şi de filozofie. În mod deosebit, se poate constata o anumită dificultate în cazul stabilirii de trăsături suficient de relevante şi de numeroase care să reflecte conţinutul semantic al unor astfel de termeni, nu numai în limba română, ci în limbile europene în general. De aici, rezultă unele probleme şi în cazul stabilirii semnificaţiei derivatelor cu prefixul *meta-* de la cei doi termeni şi în precizarea unei repartizări clare a elementelor din conţinutul lor şi, prin aceasta, a realităţilor ce pot fi cuprinse în sfera fiecăruia. Dacă lucrurile se prezintă astfel, aceasta nu înseamnă că lipsesc cercetările orientate spre depăşirea aspectelor insuficient conturate sau nespecifice în cazul unor astfel de termeni, însă asemenea cercetări nu au condus de obicei la date concludente, sugerînd mai degrabă operaţii de contopire sau de suprapunere extinsă a celor două sfere noţionale, deşi nimeni nu contestă necesitatea de a le considera ca entităţi distincte şi pe deplin admisibile.

În aceste condiţii, nu este lipsită de interes o evaluare care să pornească chiar de la starea iniţială, adică de la etimologia cuvintelor *discurs* şi *text* ce trimite, în ambele cazuri la limba latină. Se constată astfel că lat. *textum* este participiul trecut al verbului *texere*, cu semnificaţia „a ţese", care a primit valori concrete, mai întîi de „ceea ce a fost ţesut; ţesătură, pînză" şi apoi, prin generalizare, de „îmbinare, reunire, alcătuire", pentru ca, mai tîrziu, Quintilian să-i atribuie un sens figurat pentru a denumi o „alcătuire a stilului; îmbinare de cuvinte (într-o operă literară)", adică o „compoziţie stilistică". Datorită originii într-un participiu trecut, cuvîntul *textum* a păstrat în conţinut o orientare rezultativă, astfel încît, împrumutat de multe limbi moderne, a primit semnificaţia „succesiune de cuvinte sau de fraze care alcătuiesc o scriere sau o operă (scrisă sau orală)". Această accepţiune a devenit conţinutul de bază în limbile europene actuale şi de aici au pornit majoritatea

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)

teoriilor şi interpretărilor, iniţiate după 1960 pentru stabilirea obiectului de studiu al complexelor lingvistice cu o extensiune mai mare decît cea a frazei. Tot aceasta este întemeierea realizării unor derivate prin prefixare cu circulaţie în limba comună (*context, pretext, subtext*) sau cu circulaţie restrînsă în lucrările de specialitate din ultima jumătate de secol (precum *cotext, paratext*). Conţinutul semnificativ al acestor derivate relevă în principiu o relaţie cu *text* în accepţiunea modernă, dar ceva diferit de text, iar uneori chiar de altă natură decît el, aşa cum se poate constata şi în cazul cuvîntului *metatext*, obţinut prin acelaşi procedeu al prefixării.

Dacă *textum* latin pornea de la ideea realizării unei unităţi formate din elemente ce se interrelaţionează, *discursus*, şi el un substantiv postverbal de la vebul *discurrere*, are la bază ideea de „împrăştiere“ (dată de prefixul *dis-*), încît semnifica „alergare dintr-o parte în alta; răspîndire“, pentru ca în latina tîrzie să primească şi accepţiunea „expunere publică a unui subiect“, care este conformă cu sensul iniţial („difuzare”), dar trece în domeniul comunicării sociale, depăşindu-l pe cel al realităţilor fizice.

Aşadar, atît *textum*, cît şi *discursus* au evoluat din punctul de vedere al semnificaţiei spre folosiri ce ţin de sfera comunicării şi, întrucît comunicarea este funcţia principală a limbii, în mod firesc, au în idiomurile moderne descendenţi care au fost integraţi în terminologia lingvistică, deşi fac parte din fondul limbii comune. În cadrul acestui fond, diferenţa originară se păstrează, căci, în limba română – de exemplu –, deşi se pot realiza structuri similare din punct de vedere sintactic, norma admite în principiu *a scrie un text* şi *a ţine un discurs*, adică de realizare a unui rezultat şi, respectiv, de efectuare a unei acţiuni. Desigur, evoluţii semantice colaterale complică de obicei, prin extinderi şi prin specializări, conţinutul termenilor *text* şi *discurs*, dar, pentru discuţia de faţă, are importanţă statutul lor ca termeni ai ştiinţei limbii, pentru a putea stabili apoi cît este de întemeiată folosirea derivatelor *metatext* şi *metadiscurs* în investigaţia ştiinţifică.

2. Mai întîi, trebuie observat că, o dată cu iniţierea cercetării unităţilor comunicative extinse în a doua jumătate a secolului al XX-lea, au apărut probleme în stabilirea delimitărilor şi relaţiei dintre sferele elementelor lexicale *text* şi *discurs*, atunci cînd au devenit termeni importanţi ai unor proiectate discipline lingvistice distincte. Rezultatul acestor întreprinderi a fost stabilirea, în sens larg, pentru *text* a conţinutului „configuraţie lingvistică alcătuită dintr-o secvenţă de unităţi (cel mai adesea propoziţii) coerente din punct de vedere sintactico-semantic şi actualizată prin uz în procesul comunicării scrise sau orale“[1], iar pentru *discurs* s-a atribuit accepţiunea „secvenţă continuă de propoziţii sau fraze, structurată şi coerentă, termenul desemnînd cele mai diverse forme de utilizare a limbii: scrise şi orale, dialogice şi monologice“[2].

În această situaţie, delimitarea semnificativă dintre cei doi termeni a devenit uneori mai puţin evidentă şi folosirea lor s-a datorat adesea mai mult perspectivei adoptate de cercetători în legătură cu unitatea lingvistică alcătuită din mai multe enunţuri decît instaurării cu egală îndreptăţire pe aceeaşi direcţie investigativă a poziţiei lor. Astfel, cei care au pornit de la ideea că textul reprezintă unitatea structurală superioară frazei şi de la necesitatea ca această unitate să beneficieze de mijloace speciale de investigare – precum Eugeniu Coşeriu – au stipulat întemeierea unei „lingvistici a textului“, dar cercetarea a fost extinsă dincolo de analiza lingvistică propriu-zisă, prin cuprinderea aspectelor pragmatice, vizînd condiţiile alcătuirii textului şi implicaţiile lui în realizarea relaţiilor intersubiective, în

[1] DSL, s.v. *text*.
[2] DSL, s. v. *discurs*.

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)

influenţarea interlocutorului etc. Pe de altă parte, cercetătorii care au iniţiat valorificarea şi dezvoltarea ideilor din vechea retorică, în condiţiile creşterii interesului pentru pragmatica lingvistică şi prin stimulii veniţi din direcţia semioticii, filozofiei şi logicii acţiunii, au pornit de la început cu perspectiva că textul, deşi reprezintă esenţa discursului şi al „analizei discursului", trebuie investigat astfel încît în final rezultatul cercetării să cuprindă şi evaluarea tuturor condiţiilor de producere şi de receptare, prin asimilarea acestuia într-o teorie generală a comunicării prin limbă.

În consecinţă, cele două orientări au ajuns să-şi suprapună treptat în mare parte domeniul, iar sferele celor doi termeni centrali, *discurs* şi *text*, au devenit în mare parte congruente sau greu distinctibile, deşi în mod intuitiv se admite întotdeauna că desemnează realităţi diferite, iar, din punctul de vedere al conţinutului, *discurs* relevă în general un aspect de agregat cu preeminenţa laturilor pragmatice, în vreme ce *text* este considerat ca o structură lingvistică propriu-zisă cu o latură preponderent semantică şi de o imensă varietate, avînd un sens determinat. Această situaţie a condus în mod firesc la propuneri de revizuire a conceperii obiectului şi a terminologiei disciplinei care se dezvolta, precum şi a statutului acesteia în cadrul ştiinţelor umane. Calea urmată de obicei a fost cea a fuzionării, astfel încît, pentru a depăşi nivelul dezbaterii teoretice în favoarea analizelor efective, Jean-Michel Adam, de exemplu, a ajuns la soluţia unei cuprinderi a lingvisticii textului (sau textuale) în spaţiul analizei discursului, urmînd în principiu sugestia oferită de însuşi conţinutul atribuit termenilor *text* şi *discurs*, a ajuns la propunerea constituirii unei discipline care să vizeze „analiza textuală a discursurilor", situaţie în care lingvistica textuală ar avea un statut bivalent, pe de o parte, ca cercetare lingvistică determinată şi, pe de altă parte, ca cercetare ce excede sub anumite aspecte domeniul lingvisticii [Adam, 2005, trad. rom. 2008]. Într-o perspectivă similară, am considerat utilă realizarea compusului terminologic *text-discurs*, ca fiind acceptabil din punct de vedere funcţional, pentru a denumi obiectul disciplinei ştiinţifice destinate investigaţiei complexelor comunicative superioare frazei[3]. Procedînd astfel, s-ar putea naşte obiecţia unei impurificări a analizei lingvistice în sensul recurgerii la (prea multe) aspecte ce nu ţin efectiv de structura limbii şi de funcţionarea ei, însă la aceasta se poate replica prin faptul că, la nici un nivel al analizei lingvistice, puritatea nu este posibilă, fonetica recurge la acustică, morfologia la statutul cognitiv şi funcţional al cuvintelor, iar sintaxa la structurile mecanismelor logice, devenite bază de raportare pentru raporturile şi ierarhiile din propoziţie şi din frază.

3. Urmînd sugestiile oferite de cele amintite mai sus în legătură cu termenii *text* şi *discurs* şi cu disciplina destinată cercetării realităţilor desemnate prin ei, s-ar putea considera că, în mod normal, *metatextul* ar trebui cuprins în spaţiul *metadiscursului*, reprezentînd secţiunea lui esenţială. Dacă lucrurile se prezintă astfel, atunci apare necesitatea de a stabili ce se adaugă metatextului pentru a deveni metadiscurs sau cum se transformă metatextul pentru a fi considerat metadiscurs. În acelaşi timp, avînd în vedere direcţia de cercetare care s-a numit *lingvistica textului*, atunci aceasta s-ar înscrie în sfera metatextului. Dar, aşa cum s-a menţionat mai sus, această direcţie investigativă a tins de la început să acopere şi problemele care depăşesc textul ca simplă consemnare a unui mesaj şi aceasta ar putea fi şi cauza pentru care nu a fost propus termenul *metatext* pe terenul acestei lingvistici.

Unii dintre promotorii *analizei discursului* însă au avut în vedere posibilitatea de a uza de derivatul *metadiscurs*, însă nici în acest caz nu există o practică extinsă a folosirii, deşi derivatul este înregistrat deja în *Dicţionarul de lingvistică*, publicat în 1973 de Jean Dubois şi

[3] Vezi Rodica Nagy, în B. S. Pîrvu, *Dicţionar de genetică literară*, Institutul European, Iaşi, 2005, s.v. *text.*

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)

de colaboratorii săi[4]. Aici se precizează că metadiscursul este în raport cu discursul ceea ce este metalimba în raport cu limba: este discursul care vizează regulile de funcţionare a discursului şi reprezintă realizarea concretă a metalimbii. În această perspectivă, orice discurs asupra limbii este în realitate un metadiscurs şi s-ar putea deduce că reprezintă faza de producere a metalimbii, aceasta fiind rezultatul lui. Aşa cum a fost stabilit mai sus însă, limba ca rezultat este în principiu *textul*, în cazul acesta, devenit *metatext*. Se precizează apoi în acest dicţionar că trebuie făcută distincţia dintre metadiscursul explicit şi cel implicit, ce se poate desprinde din enunţuri. Astfel, spunînd *„Frangleză" este un cuvînt creat recent* este prezent metadiscursul explicit (prin care se stabileşte statutul lingvistic al cuvîntului *frangleză*), în vreme ce în structura *Limba este cel mai bun şi cel mai rău lucru* se atestă metadiscursul explicit (care indică sinonimia *limbă – cel mai bun lucru /cel mai rău lucru*). Trebuie observat că perspectiva de aici este cea obişnuită în epoca actuală, cînd prefixului *meta-* i se atribuie rolul de a se referi la ceea ce depăşeşte, cuprinde, iar nu pe cel originar grecesc de a indica o succesiune, o schimbare (aşa cum se întîlneşte la Aristotel în opoziţia *fizică / metafizică*). De altfel, această folosire este cvasigenerală în realizarea derivatelor realizate în spaţiul disciplinelor despre limbă în ultimul secol.

Întrucît unii dintre promotorii recentei discipline intitulate *analiza discursului* au avut în atenţie şi oportunitatea întrebuinţării termenului *metadiscurs*, dicţionarele de specialitate îl integrează terminologiei. Astfel, lucrarea lexicografică din 2001, realizată de C. Détrie, P. Siblot şi B. Verine [2001], menţionează că *metadiscursul* este manifestarea funcţiei metalingvistice a limbii într-un discurs, adică un discurs realizat asupra discursului însuşi. În acest mod, activitatea metalingvistică participă în mod efectiv la producerea sensului, dar, subliniază autorii, în relaţie cu textualitatea, fără a analiza însă nici natura acestei relaţii şi nici dacă textul, ce reprezintă baza de raportare a textualităţii, are sau nu, el însuşi, posibilitatea unor mărci specifice pentru a realiza propria reflexie printr-un metatext. Punînd textualitatea în legătură cu *coerenţa discursivă* se poate înţelege că o asemenea posibilitate nu este avută în vedere sau că metatextul nu poate fi altceva decît metadiscursul.

La numai un an după dicţionarul amintit, o altă grupare de specialişti, sub coordonarea lui Patrick Charaudeau şi Dominique Maingueneau au publicat o altă lucrare lexicografică, în principiu cu un alt profil, destinată termenilor şi noţiunilor din domeniul analizei discursului [Charaudeau, Maingueneau et al., 2002]. Articolul consacrat *metadiscursului*, semnat de Maingueneau, stabileşte de la început că locutorul poate oricînd să se refere la propria enunţare chiar în interiorul acesteia, astfel încît discursul său este împînzit de metadiscurs, care se poate raporta şi la cele spuse de interlocutor, pentru a le confirma sau infirma. Avînd funcţii multiple, metadiscursul, subliniază acest specialist, ilustrează dimensiunea fundamental dialogică a discursului. Maingueneau consideră că propunerea de a se face distincţie între enunţurile metadiscursive, cele metacomunicaţionale şi cele metalingvistice nu se poate admite, deoarece asemenea departajări sînt cel mai adesea greu de făcut. Interesant este că nu se face nici o referire la *metatextualitate*, un concept amintit în aceeaşi lucrare la articolul *intertextualitate*. Este evocată însă în acest caz tipologia relaţiilor transtextuale (transtextualitatea fiind valoarea restrînsă a intertextualităţii) realizată de G. Genette în 1982, unde este cuprinsă ca specie şi *metatextualitatea*, care se referă la relaţia dintre un comentariu la un text cu textul comentat. În acest caz, textul-comentariu s-ar putea foarte bine denumi *metatext*.

[4] Jean Dubois et al. *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1973, s.v. *métadiscours*.

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)

Pornind de aici, există posibilitatea de a face distincţia dintre *metadiscurs* şi *metatext*, avînd în vedere distincția ce se relevă ca general recunoscută dintre *discurs* şi *text*: în cadrul elementelor unui metadiscurs se pot distinge acelea care se referă exclusiv la text (la faptele de limbă) şi acestea alcătuiesc metatextul, ce se înscrie în sfera metalimbajului. Elementele metadiscursive ar include, în schimb, relația cu interlocutorul (*chiar dacă nu-ți convine*, *cum crezi și tu*) sau cu mediul social (*în ciuda opiniei generale, cum vor toți*), condiţiile de adevăr (*în mod evident, cu siguranță, fără îndoială*), aspecte de cunoaştere, de apreciere, sau de modalizare (*nu prea sigur, după cît se pare, cum susțin unii*) etc. În această perspectivă, mijloacele indicate de Maingueneau pentru realizarea metadiscursului sînt în realitate cele care vizează metatextul, iar rolurile metadiscursului identificate de acest cercetător sînt şi ele metatextuale. Există, desigur, situații cînd metadiscursul se manifestă numai ca metatext, dar aceasta nu întemeiază identificarea lor *de facto*.

O situație similară, de cvasisinonimie dintre metadiscurs şi metatext se evidențiază şi în lucrările mai recente [Hyland, 2005; Toumi, 2009:64-73; Vande Kopple, 2012:37], în care abordarea pragmatică subsumează cercetarea metatextului investigației holistice dedicate metadiscursului („I have used *metadiscourse* to designate elements of texts that convey meanings other than those that are primarily referential" [Vande Kopple, 2012:37]; „*Metadiscourse* is essentially 'text about the text' or 'talk about talk', depending on the nature of the discourse investigated, either written or oral" [Toumi, 2009:64-73]).

4. Din punctul nostru de vedere, metatextul, privit ca obiect lingvistic de gradul al doilea, prin raportare la obiectul lingvistic text, de gradul întîi, poate constitui centrul de interes pentru o metalingvistică, disciplină teoretică ce investighează metalimba la toate nivelurile acesteia (metalexic, structuri transfrastice comentate etc.). S-ar avea în vedere, în acest caz, o abordare a mijloacelor de care dispune o limbă pentru a construi relația interactivă cu textul propriu-zis, prin neluarea în considerare a altor factori care să vizeze enunțarea. Dimensiunea interacțională, specifică metadiscursului, aceea prin care se conectează vorbirea cu gîndirea şi comportamentul actorilor, cu întreaga cultură a unei societăți, pe de o parte, şi cu realitatea vizată, pe de altă parte, ar cuprinde în sfera sa extinsă şi problematica metatextului, dar s-ar afla obligatoriu la confluența mai multor discipline umaniste (pragma-lingvistică, analiza discursului, socio- şi psiholingvistică, antropologie, studii culturale etc.)

În loc de concluzie, apreciem că, în concordanță cu motivația noastră anterioară de a reuni într-un compus cei doi termeni de bază (*text-discurs*), optăm pentru termenul *meta-text-discurs*, care ar putea fi introdus printre intrările unui dicționar de analiza discursului, dar şi într-un dicționar de ştiințe ale limbii, căci problematica largă a trăsăturilor acestei unități, care vizează, printre altele definirea, identificarea şi clasificarea tipurilor de mărci (interactive, de tranziție, endoforice, evidențiale, interacționale, atitudinale [Hyland, 2005:49] etc.), precum şi a funcțiilor acestora, suscită în continuare un interes pluridisciplinar.

BIBLIOGRAFIE

Adam, Jean-Michel, 2005. *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Armand Colin, Paris, trad. rom. *Lingvistica textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, Institutul European, Iaşi, 2008.

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)

Charaudeau, Patrick, Maingueneau, Dominique et al., 2002. *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.

Dafouz Milne, Emma, 2008. "The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: a cross-linguistic study of newspaper discourse". Journal of Pragmatics, 40 (1) : 95-113.

Détrie, C., Siblot, P., Verine B., 2001. *Termes et concepts pour l'analyse du discours: une appoche praxématique*, Champion, Paris.

DSL, 2001. Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Nemira, Bucureşti, 2001

Dubois J. et al., 1973. *Dictionnaire de linguistique*, Librairie Larousse, Paris.

Hyland, K., 2005. *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum.

Pîrvu, B. S., 2005. *Dicţionar de genetică literară*, Institutul European, Iaşi.

Toumi, Naouel, 2009. *A Model for the Investigation of Reflexive Metadiscourse in Research Articles*, In LANGUAGE STUDIES WORKING PAPERS, Vol. 1, 64-73 University of Reading, Editors: L.J. O'Brien and D.S. Giannoni, 64-73.

Trévise, Anne, 1997. *Métalexique, métadiscours et interactions métalinguistiques*. In: Linx, n°36, *Métadiscours… Langues*, Actes du colloque international du Groupe Recherche Jan Comenuis en Linguistiques et Didactique des Langues (2-3 octobre 96) pp. 41-54. http://www.persee.fr/doc/linx_0246-8743_1997_num_36_1_1452 Document généré le 16/10/2015

Vande Kopple, William J., 2012. *The importance of studying metadiscourse*, Applied Research in English: 1(2), 37-44.

BDD-A27318 © 2017 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 22:29:11 UTC)